

УДК 378.147

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Шевчук Т.Є.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті розглянуто питання компетентнісного підходу в освіті. Формування особистості майбутнього фахівця через громадянські компетентності. Вказано на важливість професійної освіти, щодо формування і розвитку в молоді громадянських цінностей, необхідних для активної участі в житті демократичного суспільства. Визначено, на основі доробок українських і зарубіжних науковців, що громадянська компетентність є однією з ключових компетентностей, які повинні формуватися у виховному процесі вищих навчальних закладів в процесі виховання достойної особистості.

Ключові слова: громадянська компетентність, громадянська зрілість, компетентнісний підхід в освіті, громадянське виховання.

Вступ. Проблема становлення демократичного, громадянського суспільства вимагає розгляду питання, про знання та вміння громадян для утвердження нового суспільства та успішної самореалізації в ньому, тобто питання громадянської культури та громадянської компетентності.

Метою громадянської освіти та громадянського виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала – людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства як у світі так і в Україні. Ці вміння повинні органічно поєднуватись з потребою й здатністю діяти компетентно й професійно. Тому майбутньому фахівцю випускнику вищого навчального закладу необхідно володіти відповідними якостями і характеристиками, що формують його громадянську зрілість, громадянську культуру та громадянську позицію як особистості. Це передбачає розвиток певних професійно важливих здібностей. Такі особистісні якості й здібності в педагогічній науці називають громадянською компетентністю [1, с. 67].

Огляд публікацій. В педагогічній науці є багато наукових праць, присвячених дослідженню окремих аспектів означеної проблеми. Сутність та умови формування громадянської компетентності особистості досліджували такі відомі науковці, як А. Маркова, В. Столін, О. Овчарук, О. Пометун, Є. Мединський, Ю. Підлісна, В. Степаненко та інші. Проблема формування громадянської зрілості висвітлена в працях Т. Абрамян, О. Волжиної, О. Газмана, Г. Гревцевої, Ж. Завадської, Т. Мироненко, В. Радула, В. Сеніна, О. Сухомлинської, Р. Хмелюк. У зарубіжній педагогіці питанням формування громадянської зрілості, присвячено дослідження А. Адлер, К. Вейнберга, К. Джанга, Г. Кершенштейнера, Х. Мюнклера та ін. Психологічні особливості формування особистості та умови формування громадянськості вивчали М. Боришевський, Л. Бурлачук, Л. Виготський, В. Давидов, І. Кон, О. Красовська, О. Леонтьєв, Т. Титаренко та інші дослідники.

Дослідження різних аспектів професійного становлення майбутнього фахівця, зокрема, становлення його як особистості, шляхом громадянського виховання, проводилося в наукових працях В. Андрущенка, Є. Бондаревської, О. Вишневецького, Н. Кузьміної, Л. Кондрашової, В. Оржехівського, В. Постового, М. Рагозіна, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, В. Сухомлинського, І. Тисячник, Р. Хмелюк, М. Михайліченка, Н. Макогончук [12].

Враховуючи зазначене, формування громадянської компетентності в майбутніх фахівцях варто розглядати як складову їхнього професійного становлення, а положення компетентнісного підходу – як теоретичну основу їхньої громадянської освіти. Тому першочерговим завданням даного дослідження є дефінітивний аналіз проблеми формування громадянської компетентності у майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Поняття компетентнісної освіти прийшло до нас із зарубіжних країн, де цей напрям дослідження активно розвивався і розвивається як у теорії, так і на практиці. Зокрема, видатний російський психолог І.О. Зимня виділяє три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті, від введення категорії «компетентність» у науковий обіг до дослідження її як категорії освіти [2, с. 36]. Вже наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX століття, була спроба визначити компетентності як певний освітній результат. Сьогодні, попри деякі розбіжності в підходах, фахівці США визначають три основних компоненти в компетентнісній освіті, а саме: формування знань, умінь і цінностей особистості [1, с. 16]. Б. Оскарссон наводить список базових навичок, які можуть інтерпретуватися як компетентності. Автор наголошує, що «це особистісні і міжособистісні якості, здібності, навички і знання, які виражені в різних формах і багатобразних ситуаціях роботи і соціального життя» [3, с. 44].

Основними поняттями компетентнісного підходу в освіті є: «компетенція», «компетентність», «компетентний», «компетентності майбутнього фахівця», «ключові компетентності», «професійна компетентність», тощо. Проведемо аналіз деяких вищезазначених термінів. Сучасний тлумачний словник за редакцією В. Бусела пропонує такі тлумачення:

«компетенція – добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчанню;

компетентний – який має достатні знання в певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправний, повновладний;

компетентність – здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання;

бути компетентним – вміти мобілізувати в даній ситуації здобуті знання і досвід» [3, с. 449].

Проаналізувавши дефініції поняття «компетенція» у педагогічному аспекті, можна визначити суттєві ознаки цієї категорії:

- загальна здатність до професійної діяльності;
- сукупність особистісних якостей, необхідних для продуктивної діяльності;
- готовність виконувати практичні завдання;
- підготовленість випускника ВНЗ до реалізації практичних цілей у процесі предметної діяльності.

В сучасній педагогічній літературі під «компетентністю» мають на увазі:

- здатність приймати рішення;
- особистісні якості до забезпечення необхідного результату на робочому місці;
- сукупність індивідуальних здатностей, необхідних для виконання професійних обов'язків;
- володіння людиною відповідною компетенцією та ставлення до предмету діяльності;
- інтегральну якість особистості, що проявляється у здатності та готовності до діяльності [1, с. 69].

Вітчизняні дослідники у царині компетентнісного підходу виділяють такі ключові компетентності: інформаційну, соціально-психологічну, громадянську, комунікативну, методологічну, життєву, професійну, психологічну (рефлексивну) [1, с. 49]. Як бачимо серед ключових компетентностей виділяється і громадянська.

Виникнення громадянської компетентності як соціального явища безпосередньо пов'язано з переходом від традиційного до зрілого громадянського суспільства і з процесом громадянської соціалізації. Ще у XVII–XVIII ст. просвітителями Руссо, Вольтером, Локком та ін. активно обговорювалася книга Т. Гоббса „Про громадянина». Для громадянського суспільства, вважали вони, потрібний розвинутий, з високою самосвідомістю, самостійний громадянин, який відстоює як свої індивідуальні, так і суспільні інтереси. Відомий американський політолог Р. Даль стверджує, що для того, щоб демократія виявилася життєздатною політичною моделлю, необхідний певний рівень політичної компетентності громадян [7].

Проблема формування, становлення громадянської компетентності є життєво важливою для утвердження громадянського суспільства і сьогодні, тому компетентнісний підхід проголошено одним із напрямків стратегії розви-

тку освіти в багатьох європейських та світових країнах [11, с. 48]. В теорії професійної освіти перехід до компетентнісного підходу, означає переорієнтацію з процесу освіти на діяльнісний результат освіти. Це зумовлює необхідність забезпечення спроможності випускника вищої школи, і майбутнього фахівця механічної інженерії також, відповідати новим запитам професійної діяльності, мати потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» в професії, в суспільстві, в державі, в кар'єрі.

Громадянську компетентність визначають як сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. При цьому громадянська компетентність виступає у вигляді соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних і інших знань, навичок та вмінь, що мотивують індивідуальну і групову активність особистості [5, с. 9]. Порівнюючи поняття громадянської компетентності і політичної (громадянської) культури, дослідник Шахрай В.М. приходять до висновку, що громадянська компетентність – це якісний рівень громадянської культури особистості, який виявляється в здатності та готовності індивіда до адекватної участі в суспільно-громадських процесах. Це такий рівень громадянської культури, який відзначається спрямуванням до згоди, консенсусу, толерантності, прагненням не лише давати оцінку суспільним явищам, але і здійснювати посильні дії щодо їх удосконалення [6, с. 128].

Громадянська компетентність це – сукупність освітніх елементів, що складається з системи знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною і державою. Громадянську компетентність майбутніх фахівців можна інтерпретувати як певне особистісне новоутворення, формування якого відбувається в процесі реалізації навчальних і виховних систем професійної підготовки в технічному ВНЗ. Громадянську компетентність майбутніх фахівців можна розглядати і як складову їхньої професійної компетентності. Оскільки змістовна характеристика досліджуваного поняття визначається також терміном «громадянськість», під яким розуміють духовно-моральну якість, яка характеризує людину як особистість, визначає її моральну й духовну суть, слід врахувати думку О. Пошетун, що «громадянська компетентність є інтегративною характеристикою особистості, яка включає й певний рівень психологічної готовності до здійснення суспільного життя – громадянськості» [7].

Для розкриття поняття громадянської компетентності важливе значення має аналіз поняття громадянськості. Громадянськість це певна позиція людини щодо своєї держави та народу. Ця позиція проявляється у громадянському самовизначенні особистості. Йдеться насамперед про відчуття єдності із своєю державою та суспільством, любов до Вітчизни, готовність долати життєві труднощі і т. ін.

Громадянськість – це «духовно-моральна цінність, світоглядна і психологічна характеристика особи, що визначає її обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками та Батьківщиною [13, с. 104]. Дослідниця Волкова зазначає, що громадянськість формується у процесі громадянського виховання поряд з такими особистісними якостями як патріотизм, національна самосвідомість, культура міжетнічних відносин, планетарна свідомість, правосвідомість, громадянська позиція, а також громадянський обов'язок та громадянська відповідальність.

Учений І. Бех, даючи всебічну характеристику громадянину як патріоту своєї держави, серед найважливіших громадянських якостей називає такі: громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов'язку, громадянська мужність, прихильність до державних інтересів, готовність захищати Батьківщину, правосвідомість, громадянська активність, повага до національних традицій, державний оптимізм [14, с. 4–5].

На думку Макогончук Н., громадянськість складається з громадянських якостей. Основою яких є громадянська самовідданість, почуття національної гідності, громадянського обов'язку й відповідальності, громадянська мужність, прихильність до загальнолюдських цінностей [12, с. 85].

Аналіз наукової літератури свідчить, про різні підходи до розкриття сутності поняття «громадянськості». Громадянськість можна розглядати і як особистісну і як суспільну якість. Вчені педагоги трактують громадянськість як комплекс якостей особистості, що визначає її соціальну спрямованість, готовність досягати соціально значущих та індивідуальних цілей.

Громадянська компетентність майбутніх фахівців є невід'ємною частиною їх загальної культури, зокрема громадянської культури. Більшість науковців вважають, що реалізація компетентнісного підходу не може здійснюватися відокремлено від отримання громадянських цінностей. Такі цінності включають певні ідеали, переконання, відповідну етичну позицію, без яких неможливе становлення громадянської компетентності. Громадянська компетентність, на відміну від інших компетентностей, не може формуватися без опори на громадянські цінності й не може реалізовуватися поза системою ціннісних орієнтацій – це по-перше. По-друге, процес становлення компетентності як «доведеної готовності до діяльності» здійснюється тільки в спільній діяльності тих, хто вчить і вчиться. Компетентність може реалізовуватися тільки в діяльності.

Погоджуємося з В. Лозовою, яка стверджує, що компетентність майбутнього фахівця має «інтегративну природу, тому що її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси» [8, с. 5].

Формування громадянської компетентності майбутнього фахівця в концепції Е. Зеєра трактується як «життєвий шлях» професіонала, який включає п'ять стадій [9, с. 87]:

1. Оптацію (лат. optatio – бажання, вибір) – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей.

2. Професійну підготовку – набуття професійних знань, навичок і умінь.

3. Професійну адаптацію – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду.

4. Професіоналізацію – формування позицій, інтеграція особистих і професійних якостей, готовність до виконання обов'язків.

5. Професійну майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності.

Враховуючи предмет нашого дослідження, варто розглянути сутність громадянської зрілості як важливий показник сформованості громадянської компетентності майбутнього фахівця.

На думку Р. Хмелюка, поняття «громадянська зрілість» достатньо широке. Воно не стільки вікове, скільки моральне, тобто визначається не віком, а поглядами, вчинками, поведінкою в суспільстві. Громадянська зрілість, за переконанням Р. Хмелюка, це становище особистості в суспільстві, в системі суспільних відносин, коли вона виступає повноправним суб'єктом громадянських прав і обов'язків. Крім того, громадянська зрілість (ми про це вже згадували) характеризується соціальними цінностями (патріотизмом, інтернаціоналізмом, відповідальністю, обов'язком, відданістю державі) та якостями особи (цілеспрямованістю, організованістю, самостійністю, працьовитістю, наполегливістю) [10, с. 6–7]. Таким чином, громадянська зрілість може розглядатися як наслідок формування громадянської компетентності майбутнього фахівця.

Узагальнення вищезазначених дефініцій дозволяє стверджувати, що громадянська компетентність майбутнього фахівця є складним інтегрованим утворенням у структурі особистості фахівця, може розглядатися як складова його професійної культури й професійної компетентності, є виявом його громадянської культури, основою громадянської зрілості.

Висновки. Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті майбутніх фахівців буде сприяти досягненню основної мети – формуванню особистості кваліфікованого фахівця-спеціаліста відповідного рівня, з високим рівнем громадянської культури й готовності здійснювати громадянське виховання і громадянську освіту по місцю своєї роботи, який вільно орієнтується в професійній і соціальній галузях діяльності, здатний до ефективної роботи на рівні світових стандартів, актуалізований до постійного професійного росту, соціальної і професійної мобільності. Підсумовуючи, слід зазначити, що громадянська компетентність особистості є важливим чинником розвитку українського суспільства, особливо сьогодні, становлення його як громадянського, тому її формування (насамперед у молоді) потребує цілеспрямованих зусиль як влади (центральної та місцевої), так і освіти, а також широких кіл громадськості.

Список літератури:

1. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
2. Зимняя И. Ключевые компетентности // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
3. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования // Под общ. ред. В.И. Байденко, Дж. ван Зантворта. – Европейский фонд подготовки кадров (ЕФО). Проект ДЕЛФИ. – М., 2001.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Подлесная Ю.Е. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. полит. наук / Ю.Е. Подлесная. – М., 2006. – 19 с.
6. Шахрай В.М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства / В.М. Шахрай // Український соціум. – № 2(25). – 2008. – С. 123–134.
7. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23.
8. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер. – Харків: ОВС, 2002. – С. 3–8.
9. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования: Учебное пособие. – Екатеринбург, 2000. – 368 с.
10. Хмельюк Р.И. Формирование гражданской зрелости студенческой молодёжи. – К.: Вища школа, 1978. – 133 с.
11. Михайліченко М.В. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу // Дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2007.
12. Макогончук Н.В. Формування громадянської компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу // Дис. ... канд. пед. наук. – Хмельницький, 2013.
13. Волкова Н.П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н.П. Волкова. – К.: Академія, 2002. – 576 с.
14. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості / І.Д. Бех // Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства : зб. наук. ст. – Черкаси, 1998.

Шевчук Т.Е.

Национальный университет водного хозяйства и природоведения

**ГРАЖДАНСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ЭЛЕМЕНТ
ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ****Аннотация**

В статье рассмотрены вопросы компетентностного подхода в образовании при подготовке будущего специалиста. Указано на цель и важность профессионального образования по формированию и развитию у молодежи гражданских ценностей необходимых для активного участия в жизни демократического общества. Охарактеризованы некоторые исследования украинских и зарубежных ученых, о гражданской компетентности, которая является одной из ключевых компетентностей, формирующихся в учебном и воспитательном процессе высших учебных заведений личность будущего специалиста. **Ключевые слова:** гражданская компетентность, гражданская зрелость, компетентностный подход в образовании, гражданское воспитание.

Shevchuk T.E.

National University of Water and Environmental Engineering

**CIVIL COMPETENCE AS AN ELEMENT OF THE FORMATION
OF THE PERSONALITY OF FUTURE SPECIALISTS****Summary**

The questions of competence approach in education in preparing future specialists. Specified on the purpose and importance of vocational education on the formation and development of youth civic values necessary for active participation in a democratic society. We characterize the basic handling of Ukrainian and foreign scientists that civic competence is one of the key competencies that should emerge in the educational process of higher education.

Keywords: civic competences, civic maturity, competence approach in education, civil education.